

ОКСАНА ВАЛЕРІЇВНА БРУСАКОВА,

доктор юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
факультет № 6;

 <https://orcid.org/0000-0001-6522-8020>,
e-mail: advokatbrusakova@gmail.com;

ВОЛОДИМИР АНАТОЛІЙОВИЧ ГРЕЧЕНКО,

доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін;

 <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>,
e-mail: grechenko18@gmail.com

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ УРСР У 1949–1950-Х РР.

Досліджено основні аспекти структури міліції у 1949–1950-х рр., головні напрями її діяльності. Висвітлено зміни у Кримінально-процесуальному кодексі УРСР, якими керувалася міліція при здійсненні своєї правоохоронної функції. Відмічено, що структура місцевих органів міліції по областях України в повоєнний період була однотипною, але могла відрізнятись (залежно від оперативних умов) кількістю штатних одиниць. Проаналізовано причини злочинності у вказаний період. Значну увагу приділено роботі міліції щодо протидії злочинності, яка здійснювалася за такими напрямками: 1) попередження та розкриття злочинів структурними підрозділами міліції (карного розшуку і боротьби з розкраданням соціалістичної власності та спекуляції); 2) проведення дізнання та здійснення низки слідчих функцій.

Ключові слова: Українська РСР, МВС, організація міліції, нормативно-правова база діяльності міліції, протидія злочинності.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Вивчення діяльності міліції на будь-якому етапі її історії має безсумнівне практичне і теоретичне значення. Кожний із цих періодів має свої особливості. У нашому випадку це повоєнний період, який характеризувався подоланням наслідків Другої світової війни, розрухи у всіх сферах економіки, наявністю значної кількості зброї у населення, достатньо низьким рівнем життя людей (хоча ситуація в цій сфері поступово покращувалася). У досліджуваний період пік зростання злочинності вже було пройдено, проте криміногенна ситуація залишалася досить складною. Першою серед праць на цю тематику, виданих українською мовою, слід назвати брошуру М. Паніна (1956) «Славний шлях». Проте вона була написана в парадному стилі і з марксистських методологічних позицій, тому сьогодні має значення лише як джерело з історії міліції, до якого все ж потрібно підходити критично. Певні аспекти організації та діяльності міліції у повоєнні роки розглядали у своїх дисертаціях М. М. Лагоша (2000) і М. М. Войцеховський (2001). Досліджуються вони і в мо-

нографії О. М. Бандурки (2015) «Тисячоліття злочинності в Україні». У монографії «Керівники Харківської міліції/поліції (1918–2021 рр.): історико-правове дослідження» (Греченко та ін., 2021) деякі аспекти цієї теми розглядаються з позицій антропологічного підходу з урахуванням особистісного чинника, тобто ролі в управлінні міліцією та протидії злочинності керівників цього правоохоронного органу одного з найпотужніших регіонів України. Наукові розвідки цих дослідників охоплюють значно більший період, ніж той, який аналізується нами, тому період 1949–1950-х рр. у них висвітлюється не повною мірою. Деякі проблеми діяльності міліції у вказаний період також розглядаються у статтях С. М. Бортника, В. А. Греченка (2019); В. А. Греченка та О. Н. Ярмиша (2019). Ці статті присвячені іншим періодам, тому вказаний у них не є основним. Виходячи із цього, цю проблему слід характеризувати як недостатньо досліджену і таку, що потребує подальшої розробки.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Ми поставили собі за мету дослідити основні

аспекти організації міліції у 1949–1950-х рр. та її діяльність щодо протидії злочинності та охорони громадського порядку.

Мета конкретизується в таких завданнях:

- висвітлити нормативно-правову базу, якою керувалася міліція того часу у своїй діяльності;
- показати зміни у структурі органів міліції у вказаний період;
- проаналізувати основні напрями протидії злочинності, яку здійснювала міліція;
- розкрити, як проводилася охорона громадського порядку, якими були особливості цього аспекту діяльності міліції.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Досліджуючи зазначену проблему, ми спиралися на принцип історизму як спосіб вивчення генези явищ, їхнього виникнення, розвитку та змін у зв'язку з конкретними умовами. Використовувався також принцип об'єктивності для того, щоб отримати знання, адекватні історичній дійсності, уникнути суб'єктивізму при оцінці історичних явищ та діяльності окремих державних установ.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. У вказаний період загальною нормативною базою в організації та діяльності міліції Української РСР залишались Конституція УРСР 1937 р., Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси УРСР, Адміністративний кодекс УРСР, Положення про Робітничо-селянську міліцію та інші нормативні акти союзних, республіканських органів влади та управління, відомчі акти НКВС–МВС СРСР та УРСР, директивні документи вищих партійних органів. Що стосується правоохоронної діяльності, то здійснюючи її, міліція керувалася нормами процесуального кодексу, викладеними в розділі «Про дізнання». Пунктом 1 ст. 94 КПК було визначено коло органів дізнання, до яких належали органи міліції і кримінального розшуку (далі – органи дізнання)¹. Хоча на практиці в системі органів внутрішніх справ і в окремих підрозділах міліції були створені слідчі підрозділи, які виконували функцію попереднього слідства.

Повоєнні зміни торкнулися розділу 1 «Засади» КПК УРСР. Так, ст. 2 доповнювалася вказівкою, що забороняла органам дізнання відмовляти у прийомі до свого провадження або припиняти кримінальні справи про суспільно небезпечні дії на тій підставі, що в КК УРСР не зазначено ознак цієї дії, тобто не передбачене покарання за це діяння. Стаття 4 була допов-

нена положенням про те, що кримінальна справа не може бути порушена, а у випадку порушення підлягає припиненню, якщо особа, яка притягається до відповідальності, не досягла 14-річного віку. КПК УРСР встановлював, що провадження у кримінальних справах повинно здійснюватися українською мовою, а в національних камерах – мовою відповідної меншини². Проте на практиці цього положення далеко не завжди дотримувалися.

У розділі «Про докази» КПК УРСР до ст. 62 було внесено важливе уточнення про можливість допиту органами дізнання захисника як свідка, якщо буде доведено, що йому відомо що-небудь про контрреволюційні злочини, передбачені статтями 54-2–54-14 КК УРСР. Встановлювалося, що відомості у справах про державні злочини не є фаховою таємницею³, що значно обмежувало право на захист.

КПК УРСР значно розширював права органів міліції, передаючи їм частину функцій, які раніше належали лише слідчим органам. Справи, в яких проведення попереднього слідства не було обов'язковим, органами міліції направлялися безпосередньо до народного суду, якщо відповідно до статей КК УРСР покарання не перевищувало позбавлення волі на термін до одного року. КПК УРСР також розширив права проходження, вирішення питання про передачу справи до суду або її припинення⁴.

Уносилися зміни до п. 2 ст. 102 КПК УРСР, якими закріплювався порядок направлення справи прокурору, якщо органи дізнання виявили дані, що вказують на вчинення будь-якою особою злочину, за яким попереднє слідство не обов'язкове, і якщо за статтями КК УРСР, що передбачають скоєний злочин, можна призначити покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад один рік. За дізнанням у кожній окремій справі наглядав прокурор (ст. 104 КПК УРСР)⁵.

У післявоєнний період законодавчими актами регулювалися лише зміни, що стосувалися правоохоронної системи в цілому. Водночас розпочиналася нова хвиля репресій, органи міліції мусили сприяти органам державної безпеки у виконанні непритаманних їм функцій, що, врешті, призвело до передачі органів міліції до складу органів державної безпеки (Пристайко, 2021, с. 179). У жовтні 1949 р. на виконання Постанови Ради Міністрів СРСР

² Там само. С. 5–6.

³ Там само. С. 24–28.

⁴ Там само.

⁵ Там само. С. 24.

¹ Кримінально-процесуальний кодекс УРСР. Київ : Держполітвидав УРСР, 1950. С. 24.

від 13 жовтня 1949 р. № 4723-1815сс та на підставі спільного Наказу МВС та МДБ СРСР від 17 жовтня 1949 р. № 00968/00334 до складу МДБ СРСР передавалися органи міліції зі штатною, резервною чисельністю та особовим складом (Архієрейський та ін., 2002, с. 60). Подібні до центрального апарату структурні зміни були обов'язковими для всіх республіканських підрозділів СРСР. Відповідно до вимог наказу до складу МДБ передавалися як структурні підрозділи органів міліції, так і штатна чисельність та особовий склад Господарського управління, Управління матеріально-технічного постачання, фінансового, планового, санітарного відділів та будівельних організацій МВС як у центрі, так і на місцях, які забезпечували обслуговування підрозділів, що передавалися до МДБ. Спільним Наказом МДБ і МВС СРСР «Про передачу з Міністерства внутрішніх справ СРСР в Міністерство державної безпеки СРСР особового складу та матеріальних ресурсів»¹ від 28 жовтня 1949 р. визначався порядок передачі та поділ матеріальних цінностей, об'єктів, підприємств та установ тощо, які перебували на балансі МВС. В УРСР порядок передачі-прийняття, розподілу між відомствами особового складу, об'єктів, будівель, матеріально-технічних цінностей, проведення перевірок, ревізій стану архіву та оперативних обліків міліції та інших підрозділів і структур врегульовувала низка спільних наказів МВС і МДБ УРСР (№ 00968/00334, № 00350/00307, № 00351/00308) і директив (№ 53/653 і № 55/659). Діяльність відповідних комісій, передбачених цими нормативними актами, мала бути завершена до початку грудня 1949 р. (Окіпнюк, 2019, с. 155–156). Крім органів міліції, зазначений вище Наказ № 00968/00334 закріплював і передачу до підпорядкування МДБ ще низки підрозділів, а саме прикордонних військ, 1-го Спеціального відділу МВС СРСР, архівів, особливих в'язниць МВС. Усього до складу МДБ СРСР було передано 205 351 одиниця оперативного складу МВС.

¹ Про передачу з Міністерства внутрішніх справ СРСР в Міністерство державної безпеки СРСР особового складу та матеріальних ресурсів : Наказ МДБ і МВС СРСР від 28 жовтня 1949 р. // Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.) : наук. вид. / за заг. ред. А. Б. Авакова ; МВС України ; Держ. наук.-дослід. ін-т МВС України. Харків : Мачулін, 2015. Т. 5. НКВС – МВС Радянської України в Другій Світовій війні та в повоєнний період сталінської диктатури (22 червня 1941 р. – 5 березня 1953 р.). С. 699–707.

Протягом наступного року чисельність міліції зросла майже на 15 % і склала 232 548 працівників.

Діяльність міліції контролювалася та регулювалася також рішеннями і постановами компартії України. Зокрема, це стосувалося добору кадрів і виховання особового складу міліції. На першому повоєнному XVI з'їзді КП(б) України, який відбувся 25–28 січня 1949 р. в м. Київ (Лозицький, 2005, с. 86–87), була проаналізована робота з добору, розстановки і виховання кадрів, зверталася увага на те, що з 1946 р. партійні організації органів міліції швидкими темпами поповнювалися і були майже укомплектовані політпрацівниками, чого не можна сказати про весь особовий склад МВС.

Крім вирішення питань загального характеру, в досліджуваній період часто партійними документами вирішувалися питання компетенції керівництва МВС, які стосувалися внутрішньої організації міліції. Так, 2 лютого 1949 р. Політбюро ЦК КП(б)У ухвалило Постанову «Про введення дільничних уповноважених міліції в кожній сільраді Західних та Закарпатської областях», яким детально розписувалася структура, кількість уповноважених, умови несення служби, терміни виконання цієї постанови (Михайленко, 1999, с. 313).

Центральним керівним органом міліції було Головне управління міліції (ГУМ). Йому підпорядковувались управління міліції союзних республік, областей, великих міст, районні відділи та відділення, стройові підрозділи міліції. Начальники зазначених органів міліції водночас обіймали посади заступників народних комісарів внутрішніх справ республік, начальників управлінь НКВС областей, начальників відділів і відділень НКВС міст і районів.

У липні 1949 р. для протидії бандитизму в Управлінні з боротьби з бандитизмом (УББ МВС УРСР) було утворено відділи з керівництва оперативною роботою і проведення слідчої роботи. В УМВС областей республіки були створені відділення з боротьби з бандитизмом, а в міських, районних відділах внутрішніх справ – апарати з боротьби з бандитизмом.

Відповідно до наказів МВС СРСР від 1949 р. № 00305 і № 00690 були оголошені штати апаратів МВС – УМВС УРСР з боротьби з бандитизмом. Згідно зі штатним розкладом в обласному Управлінні міліції утворилися два відділи – оперативний і слідчий, кожний із відділів складався з таких штатних посад: а) начальник відділу; б) заступник начальника відділу (він же начальник відділення); в) начальник відділення; г) заступник начальника відділення;

г) старший оперуповноважений; д) старший слідчий; е) оперуповноважений; ж) слідчий; з) секретар відділу і машиністка. Окремий штатний розклад був затверджений для міських та районних відділень міліції. Так, до них входили начальник відділення, старший оперуповноважений, оперуповноважений (Войцеховський, 2001, с. 64).

У 1950 р. ГУББ МВС СРСР, УББ МВС республік, ВББ УМВС країв та областей були реорганізовані у Головне управління оперативно-розшуку МВС СРСР (ГУОР) і в УОР МВС республік, ВОР УМВС країв та областей відповідно (Білас, 1994, с. 258).

Була розроблена нова структура місцевих органів міліції. Необхідно зазначити, що структура місцевих органів міліції по областях України в повоєнний період була однотипною, але могла відрізнятися (залежно від оперативних умов) тільки кількістю штатних одиниць.

Окремо можна виділити залізничну міліцію, яка складалась з: а) центрального апарату управління – відділу залізничної міліції Головного управління робітничо-селянської міліції НКВС СРСР; б) периферійних органів – дорожніх відділів залізничної міліції, розташованих у пунктах дислокування управління доріг. У свою чергу, відділ залізничної міліції ГУ РСМ НКВС СРСР складався із 3 відділень і секретаріату: 1-ше відділення – організація охорони громадського порядку та паспортизація; 2-ге відділення – керівництво боротьбою з розкраданням соціалістичного майна; 3-й відділ – керівництво боротьбою з кримінальною злочинністю. Дорожній відділ складався з: а) апарату управління залізничної міліції дороги; б) лінійних відділків; в) оперативних пунктів. Апарат управління залізничної міліції складався з відділень: першого – зовнішньої служби; другого – кримінального розшуку та секретаріату. Керував дорожнім відділом начальник, який був заступником начальника Управління РСМ (республіки, краю, області).

Відділи залізничної міліції розташовувалися, головним чином, у місцях дислокування відділів служб руху дороги, на великих залізничних вузлах та станціях. Відділи мали у своєму складі оперативні пункти, що дислокувалися на великих пасажирських та вантажних станціях.

Від оперативних пунктів або лінійних відділів до окремих станцій з великим пасажирським рухом виділялися дільничні уповноважені, які вели роботу за завданнями начальника оперативного пункту або лінійного відділу.

У квітні 1949 р. за рішенням ЦК ВКП(б) вводилася посада заступника начальника мі-

ліції з політчастини. Політвідділ ГУМ та його структури, місцеві парторганізації повинні були займатися виховання міліціонерів у дусі марксизму-ленінізму-сталінізму та беззаперечної відданості політиці компартії.

Для поліпшення матеріального забезпечення працівників міліції та стимулювання тривалості їхньої служби у перші повоєнні роки для рядового складу міліції були введені розряди із суттєвою різницею в оплаті залежно від строку служби. Так, перший розряд мали міліціонери зі стажем роботи в органах міліції від 6 років і більше; другий – від 3 до 6 років; третій – до 3 років. За особливі заслуги кращих працівників міліції могли перевести з розряду в розряд достроково на підставі наказу МВС УРСР.

Одним із першочергових завдань, що стояли перед органами міліції України в повоєнний період, була протидія кримінальній злочинності, показники якої були такими: у 1945 р. було зареєстровано 844 580 злочинів, у 1946 р. – 1 014 274 злочини, у 1947 р. – 1 234 377 злочинів, у 1948 р. – 806 661 злочин, у 1949 р. – 626 314 злочинів, у 1950 р. – 525 912 злочинів, у 1951 р. – 503 794 злочини (Ворожко, 2015, с. 174). Як бачимо, у 1949–1950-х рр. кількість злочинів була меншою, ніж у попередні, але все ж залишалася великою.

Зростання злочинності в повоєнні роки пов'язувалося з різними чинниками – політичними, соціальними, економічними, психологічними, про що ми вже писали в одній зі своїх статей (Бортник, Греченко, 2019). До цього слід додати ще такий чинник: формування бандитсько-грабіжницьких груп із дезертирів, тих, хто переховувався від призову до Червоної Армії, репатріантів, переселенців, а також злочинних елементів, які перебували у лавах Червоної Армії (особи, які були направлені з місць позбавлення волі до штрафних підрозділів Червоної Армії, що дислокувалися у населених пунктах).

Факти свідчать про збільшення кількості злочинів, учинених військовими, групами військових разом із місцевими злочинцями. Більшість тяжких злочинів, зокрема вбивств, було вчинено військовими з «хуліганських міркувань» у стані сп'яніння. На незначну ефективність боротьби зі злочинністю впливало і те, що не було налагоджено належного обліку злочинних елементів, відповідної координації зусиль і обміну оперативними даними між міліцейськими службами. Перевірки свідчили, що в місцевих органах міліції багато злочинів узагалі не реєструвалися, а отже, не розслідувалися. Необхідно зазначити, що

кількість скоєних злочинів та їхня класифікація в областях України в повоєнний період була неоднаковою.

Головна причина такого стану злочинності в республіці – невміння багатьох керівників на місцях правильно оцінити оперативні умови і своєчасно вжити відповідних заходів. Основними недоліками в роботі працівників карного розшуку вважалися недостатнє використання науково-технічних засобів, відсутність агентурно-інформаторської мережі серед кримінальної злочинності, низька професійна підготовка. До інших недоліків необхідно віднести численні порушення законності (незаконні обшуки, арешти, труси, затримання без санкції прокурорів, необґрунтоване притягнення до кримінальної відповідальності). У камерах попереднього ув'язнення (КПУ) громадян часто ув'язнювали без протоколів затримання і попередніх допитів. Матеріали на затримання у встановлені строки не направлялися до прокуратури. На подання прокурорів про незаконні арешти і затримання деякі органи міліції взагалі не реагували.

Із метою «успішної ліквідації злочинності» начальник ГУМ А. Леонтьєв запропонував на 1949 р. такі завдання: зміцнити в органах міліції дисципліну та контроль за виконанням усіх наказів і директив, чітко визначити функцію кожного працівника, навести порядок в охороні об'єктів соціалістичної власності (більше 25 % усіх крадіжок становили крадіжки зі складів, магазинів, баз). Відмічався масовий характер розкрадання продукції на державних підприємствах і великі масштаби спекуляції. Викрадали м'ясні і молочні продукти, кондитерські, тютюнові, трикотажні, парфумерні вироби, спирт¹.

Так, в м. Умань тоді Київської (нині Черкаської) області в липні 1949 р. органами міліції було викрито злочинну групу, яка займалася спекуляцією харчової соди. Щоб запобігти затриманню під час перевезення спекулятивних товарів, злочинці пересилали їх з м. Сталіно посылками на ім'я жителів м. Умань П. В. Антонова та А. Л. Чабан, які в подальшому реалізовували соду за спекулятивними цінами на ринках. Під час арешту та обшуку в їхніх помешканнях було вилучено 74 кг соди².

Проведення оперативних заходів, спрямованих на виявлення та попередження порушень правил торгівлі, спекуляції, мали по-

зитивні результати. Так, тільки за травень 1949 р. у м. Львів на ринках було затримано й оштрафовано 1 519 дрібних спекулянтів. За спекуляцію було притягнуто до кримінальної відповідальності 50 осіб, за порушення правил торгівлі – 22 особи³.

Питання розкрадання державної власності і спекуляції розглядалися на бюро обласних та міських комітетів партії. Так, на бюро Львівського обкому партії у квітні 1949 р. робота міліції на цій ділянці була визнана незадовільною. На виконання відповідного рішення, ухваленого обкомом партії, органами міліції було перевірено низку об'єктів і матеріально-відповідальних осіб. У результаті перевірки було звільнено з роботи 11 осіб, проти 3 порушено кримінальні справи. Загалом за дев'ять місяців 1949 р. на ринках затримано за дрібну спекуляцію 7 237 осіб, з яких 60 % оштрафовано. Крім того, було викрито низку організованих груп розкрадачів і спекулянтів. Однак і після цих заходів стан на цій ділянці відчутно не поліпшився (Войцеховський, 2001, с. 105).

Необхідно зазначити, що на успішність боротьби зі злочинністю в цьому напрямі, як і в інших, суттєво впливала така причина, як неукомплектованість особовим складом за штатним розкладом. Так, в УМ Львівської області за штатом служба БРСВС мала 48 оперативних працівників, зокрема в обласному апараті – 17 осіб, у райвідділах МВС – 31 особу (по одному працівнику на район) (Войцеховський, 2001, с. 105).

Для протидії злочинності достатньо широко використовувалися службові собаки. В огляді роботи провідників службових собак за 1949 р., складеним ГУМ МДБ СРСР, зазначалося, що високих показників у роботі досягли молодший лейтенант міліції М. П. Литвинчук (УМ Волинської області), який протягом року розкрив 65 злочинів, крім того брав участь у 148 операціях і з допомогою розшукової собаки затримав 162 злочинців. Від 30 до 40 злочинів розкрили провідники собак лейтенант міліції Л. Ф. Шишкін (УМ Тернопільської області) та молодший лейтенант міліції Ф. Т. Прошин (УМ Станіславської області)⁴.

Аналізуючи причини порушень законності, можна констатувати, що зростання злочинності в повоєнні роки підкріплювалося і такими факторами, як низька професійна підготовка особового складу органів міліції, недоліки в роботі кадрового апарату МВС (це пов'язується з підбором кадрів для органів

¹ ГДА МВС України (Галузевий державний архів Міністерства внутрішніх справ України). Ф. 15. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 3.

² Там само. Арк. 4.

³ Там само.

⁴ Там само. Арк. 6.

міліції), низький рівень виховної роботи, що призвело до розкладення серед особового складу міліції (порушення службової дисципліни, аморальні прояви, пияцтво, хабарництво).

Отже, боротьба органів міліції зі злочинністю зводилася до таких напрямів, які постійно вдосконалювались: 1) попередження та розкриття злочинів структурними підрозділами міліції (карного розшуку і боротьби з розкраданням соціалістичної власності та спекуляції); 2) проведення дізнання та здійснення низки слідчих функцій. Факторами, що не дозволяли міліції повноцінно здійснювати функції щодо боротьби зі злочинністю, були: 1) недостатнє використання науково-технічних засобів; 2) відсутність розгалуженої агентурно-інформаторської мережі; 3) нестача професійних кадрів; 4) порушення «соціалістичної законності» під час проведення дізнання та слідства; 5) залучення оперативних працівників КР і БРСВС до виконання не належних їм функцій.

Істотну роль у протидії злочинності відігравали в той час бригади сприяння міліції. Вони були головною, але не єдиною формою участі громадськості в діяльності органів міліції. У сільських місцевостях у перші повоєнні роки широкого розвитку набув рух зі створення груп охорони громадського порядку. Зокрема, це було пов'язано з недостатньою укомплектованістю кадрів міліції. За взірцеве виконання доручень міліції бригадмільці заохочувалися подяками, цінними подарунками і грошовими преміями, а за особливі заслуги подавалися керівництвом міліції до державних нагород.

Групу охорони громадського порядку (ОГП) очолював дільничний уповноважений. Він добирав кандидатури із членів, затверджував їх (після перевірки) у райвідділі МВС, розробляв дислокацію постів, брав участь у патрулюванні закріпленої території, контролював несення служби як членами груп, так і сторожами, займався бойовою підготовкою підлеглих.

Згідно з Директивою МВС СРСР «Про посилення боротьби із кримінальною злочинністю і хуліганством в сільській місцевості» від 14 лютого 1947 р. № 33 була розроблена Інструкція з роботи груп охорони громадського порядку. Цією інструкцією закріплювалися права й обов'язки членів груп ОГП. Так, членам груп ОГП було надано право:

а) перевірки документів у громадян, які прибули в населений пункт або проїжджали (проходили) через нього чи близько нього, затримувати осіб, які викликають підозру;

б) проводити огляд верхнього одягу, кишень і речей усіх затриманих та відібрати

знайдену зброю, боєприпаси або інші предмети, які можуть бути засобом нападу.

На групи охорони громадського порядку покладалося:

а) старшому групи проводити – розподілення сил групи згідно з планом, здійснювати контроль за несенням служби членами групи і вести облік їх роботи;

б) членам групи – підтримання громадського порядку; патрулювання в населеному пункті та біля нього; чергування в клубах, кінотеатрах, ринках та інших місцях скупчення населення; перевірка, несення служби сторожами з охорони складів, баз, торгових приміщень, клунь, дворів для утримання худоби, сільгоспінвентарю та польових станів; виявлення і сповіщення в сільську раду або старшому групи про всіх новоприбулих у населений пункт; заборону ночівлі приїжджих без дозволу на це сільради, членів або голови правління колгоспу; затримання і супроводження в сільську раду або до найближчого органу МВС осіб, які скоїли злочин чи зробили спробу скоєння злочину, а також осіб, які злісно порушили громадський порядок; охорону місця події (злочину) з метою збереження слідів злочину.

Станом на 1 жовтня 1949 р. по Львівській області було створено 623 озброєні групи ОГП, у складі яких було 7 988 членів, які мали на озброєнні 5 734 одиниці зброї, здебільшого гвинтівок іноземного виробництва. Щодо в області виставлялося 2 362 пости, патрулювали 1 560 членів груп охорони громадського порядку (Войцеховський, 2001, с. 119).

Крім груп охорони громадського порядку і бригад сприяння міліції, у сільських місцевостях активну допомогу органам міліції надавали сільські виконавці, завданням яких було слідкувати за виконанням постанов центральних і місцевих органів влади всіма установами та громадянами, також вони виконували окремі доручення адміністративних органів.

Із найбільш підготовлених та ініціативних членів бригад сприяння міліції та охорони громадського порядку підготовлювалися позаштатні працівники міліції та майбутні кадри міліції.

Забезпеченню охорони громадського порядку також сприяла робота Державної автомобільної інспекції (ДАІ). Це пов'язувалося з тим, що в повоєнний період на території України швидкими темпами відроджувався автомобільний парк різноманітних державних установ та підприємств, а також збільшувалася кількість транспортних засобів, які знаходились у власності громадян.

Основними завданнями та обов'язками ДАІ були: а) боротьба з аваріями; б) розробка технічних норм експлуатації транспортних засобів; в) нагляд за підготовкою та виховною діяльністю шоферських кадрів; г) кількісний та якісний облік автопарку. Це пов'язувалося зі значним збільшенням на території України транспортних засобів вітчизняного та іноземного виробництва, які здебільшого використали свої ресурси, недостатньою кваліфікацією, а також низькою дисципліною серед водіїв.

Перелічені недоліки були основними причинами постійних аварій на дорогах. Причина незадовільного стану автотранспортних підприємств полягала у послабленні контролю з боку їх керівників. Такий стан речей призводив до збільшення автотранспортних пригод на шляхах, а відсутність контролю за трудовою дисципліною давала змогу використання автотранспорту в корисливих цілях.

Необхідно зазначити, що практична діяльність органів міліції з охорони громадського порядку визначалася такими напрямками: 1) адміністративна діяльність (патрулювання в населених пунктах, дотримання правил паспортної та дозвільної системи, регулювання вуличного руху тощо); 2) залучення до співпраці державних установ, громадських організацій і громадян; 3) створення добровільних формувань – бригад сприяння міліції та груп охорони громадського порядку.

Одним із важливих напрямів діяльності міліції у досліджуваній період був розшук дітей, які загубилися, та протидія і попередження злочинності серед неповнолітніх. Так, лише за невеликий проміжок часу, з березня по квітень 1949 р., безпритульними було вчинено 399 злочинів (Герус, 2019, с. 64).

Необхідно зазначити, що у повоєнний період у розшуку загублених дітей значну допомогу батькам та рідним надавав Центральний довідковий стіл, а також адресні дитячі столи при обласних управліннях міліції, де були зареєстровані всі діти, які перебували в дитячих приймальниках-розподільниках, а також ті, які були направлені у промисловість або сільське господарство, до дитячих установ або на патронат.

Значна увага приділялася попередженню злочинів серед неповнолітніх. Тисячі підлітків, які залишилися без батьків та рідних, потрапляли під вплив злочинного елемента, їх схиляли до скоєння злочинів. Органами внутрішніх справ було зареєстровано багато порушень, учинених бездоглядними дітьми з вини їх батьків.

Насамперед необхідно було вилучити з вулиць, залізничних станцій та інших місць

безпритульних і бездоглядних дітей, направити їх до спеціальних дитячих установ. Важливим заходом було також проведення роз'яснювальної роботи, агітації та пропаганди серед населення.

Значне зростання кількості правопорушень серед безпритульних та бездоглядних дітей вимагало активізації діяльності органів міліції та пошуків нових форм і методів роботи. В основному заходи з вилучення безпритульних і бездоглядних дітей з вулиць, ринків та інших місць забезпечувались:

а) повсякденною роботою дільничних уповноважених, постових міліціонерів, патрульних груп, бригад сприяння міліції;

б) роботою дитячих кімнат із залученням допоміжних сил міліції, партійного, комсомольського та радянського активу;

в) проведенням періодичних обходів, об'їздом, масових операцій на ринках, парках в інших громадських місцях;

г) встановленням спеціальних заслонів і постійно діючих бригад на підступах до міст, залізничних станцій і водних пристанях;

г) повсякденною роботою молодіжних бригад із нагляду за поведінкою дітей на вулицях, у парках, кінотеатрах, на ринках та в інших громадських місцях¹.

Отже, визначимо форми та методи роботи, які застосовували органи міліції, для ліквідації дитячої безпритульності та бездоглядності: 1) здійснення заходів, спрямованих на попередження дитячої безпритульності та бездоглядності; 2) направлення неповнолітніх до дитячих установ, будинків, шкіл ФЗО, влаштування під патронат (виховання), працевлаштування; 3) застосування до батьків бездоглядних дітей заходів виховного та адміністративного впливу; 4) залучення державних установ, громадських організацій щодо проведення профілактики серед неблагонадійних сімей.

ВИСНОВКИ. Значне місце у правовому регулюванні організації та діяльності міліції в той час, як і завжди, посідали підзаконні нормативні акти, які відіграли важливу роль у становленні органів міліції, закріпленні її організаційної структури. Нормативною базою закріплювалася компетенція органів міліції, її функціональні обов'язки. Широком колом нормативних актів регулювалося кадрове питання, порядок добору особового складу міліції, проходження ним служби та умови праці. Велика увага приділялася відомчим актам у

¹ ЦДАГО України (Центральний державний архів громадських об'єднань України). Ф. 1. Оп. 18. Спр. 297. Арк. 41.

галузі матеріального забезпечення, соціального захисту працівників міліції.

У період посилення тоталітарного режиму значну роль в організації та діяльності органів міліції відігравали документи партійних органів, що свідчить про їхній фактично необмежений вплив на всі напрями функціонування МВС УРСР. Головне своє завдання партійні органи вбачали у збільшенні прошарку членів партії в органах міліції. Такий стан речей забезпечував невсипущий контроль за органами міліції з боку партійних органів, безперечно виконання їх завдань.

Різноманітними були напрями та форми протидії злочинності з боку органів міліції, яка досить успішно здійснювала боротьбу із криміналітетом, що призвело до істотного зниження рівня злочинності у 1949–1950-х рр. порівняно з попереднім періодом. Проте були і суттєві недоліки в роботі міліції того часу, пов'язані з певною некомпетентністю деяких керівників міліції, недостатнім культурним та кваліфікаційним рівнем працівників, недоліками в оперативно-розшуковій роботі.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Бандурка О. М. Тисячоліття злочинності в Україні : монографія. Харків : Золота миля, 2015. 640 с.
2. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : у 2 кн. Київ : Либідь ; Військо України, 1994. Кн. 1. 432 с.
3. Бортник О. М., Греченко В. А. Організація та діяльність міліції Української РСР у 1947 р.: основні аспекти. *Правові горизонти*. 2019. Вип. 17 (30). С. 7–13.
4. Войцеховський М. М. Правові основи організації та діяльності міліції України у повоєнний період (1946–1953 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2001. 176 с.
5. Ворожко В. П. Становлення та розвиток системи захисту державних секретів у радянській Україні (1919–1954 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Переяслав-Хмельницький, 2015. 232 с.
6. Герус М. М. Кримінальне судочинство в УРСР у післявоєнний період (1945–1958 рр.): історико-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2021. 272 с.
7. Греченко В. А., Ярмиш О. Н. Організація та діяльність міліції Української РСР у 1951 р. *Наука і правоохорона*. 2019. № 2 (44). С. 33–44.
8. Керівники Харківської міліції/поліції (1918–2021 рр.): історико-правове дослідження : монографія / за заг. ред. В. А. Греченка. Харків : Майдан, 2021. 402 с.
9. Лагоша М. М. Міліція України в 1945–1953 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Донецьк, 2000. 24 с.
10. Лозицький В. С. Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918–1991). Київ : Генеза, 2005. 368 с.
11. Михайленко П. П. Кримінальне право, кримінальний процес та кримінологія України (статті, доповіді, рецензії) : у 3 т. Київ : Генеза, 1999. Т. 2. 944 с.
12. Окіпнюк В. Т. Радянські органи державної безпеки в Україні в період панування тоталітарного режиму (1929–1953 рр.) : монографія. Херсон : ОЛДІ ПЛЮС, 2019. 416 с.
13. Панін М. Славний шлях (про діяльність міліції по охороні громадського порядку). Київ : Політвидав, 1965. 41 с.
14. Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст. Історичні нариси / Д. В. Архієрейський, О. Г. Бажан, Т. В. Бикова та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій. Київ : Наук. думка, 2002. 952 с.
15. Пристайко О. В. НКВС–МВС УРСР (1934–1954 рр.): структурна побудова та функції (історико-правове дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2021. 272 с.

REFERENCES

1. Arkhiereyskiy, D. V., Bazhan, O. H., Bykova, T. V. et al. (2002). *Political terror and terrorism in Ukraine. XIX–XX centuries: Historical essays* (V. A. Smolii, Ed.). Scientific thought.
2. Bandurka, O. M. (2015). *Millennium of crime in Ukraine*. Golden Mile.
3. Bilas, I. H. (1994). *Repressive and punitive system in Ukraine. 1917–1953: Socio-political and historical-legal analysis* (Book 1). Lybid; Army of Ukraine.
4. Bortnik, O. M., & Grechenko, V. A. (2019). Organization and activity of militia in the Ukrainian SSR in 1947: basic aspects. *Legal Horizons*, 17(30). 7-13.
5. Herus, M. M. (2021). *Criminal justice in the Ukrainian SSR in the post-war period (1945–1958): historical and legal research* [Doctoral dissertation, Kharkiv National University of Internal Affairs].
6. Hrechenko, V. A. (Ed.). (2021). *Leaders of the Kharkiv militia/police (1918–2021): historical and legal research*. Maidan.
7. Hrechenko, V. A., & Yarmysh, O. N. (2019). Organization and activities of the Ukrainian SSR militia in 1951. *Nauka i pravoohorona*, 2(44), 33-44.

8. Lahosha, M. M. (2000). *Militia of Ukraine in 1945–1953* [Candidate thesis, Donetsk State University].
9. Lozytskyi, V. S. (2005). *Political Bureau of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine: history, persons, relations (1918–1991)*. Genesis.
10. Mykhailenko, P. P. (1999). *Criminal law, criminal process and criminology of Ukraine (articles, reports, reviews)* (Vol. 2). Genesis.
11. Okipniuk, V. T. (2019). *Soviet state security agencies in Ukraine during the reign of the totalitarian regime (1929–1953)*. OLDIE PLUS.
12. Panin, M. (1965). *Glorious path (about the activities of the militia to protect public order)*. Polityvydav.
13. Prystaiko, O. V. (2021). *PCIA-MIA of the Ukrainian SSR (1934–1954): structural construction and functions (historical and legal research)* [Doctoral dissertation, National Academy of Internal Affairs].
14. Voitsekhovskiy, M. M. (2001). *Legal foundations of the organization and activity of the militia of Ukraine in the post-war period (1946–1953)* [Candidate dissertation, Kharkiv National University of Internal Affairs].
15. Vorozhko, V. P. (2015). *Formation and development of the system of protection of state secrets in Soviet Ukraine (1919–1954)* [Candidate dissertation, Pereiaslav-Khmelnyskiy Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University].

Надійшла до редакції: 28.05.2022

ОКСАНА ВАЛЕРЬЕВНА БРУСАКОВА,

доктор юридических наук, доцент,
Харьковский национальный университет внутренних дел,
факультет № 6;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6522-8020>,
e-mail: advokatbrusakova@gmail.com;

ВЛАДИМИР АНАТОЛЬЕВИЧ ГРЕЧЕНКО,

доктор исторических наук, профессор,
заслуженный работник образования Украины,
Харьковский национальный университет внутренних дел,
кафедра социально-гуманитарных дисциплин;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>,
e-mail: grechenko18@gmail.com

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МИЛИЦИИ УССР В 1949–1950-Х ГГ.

Исследованы основные аспекты структуры милиции в 1949–1950 гг., главные направления ее деятельности. Освещены изменения в Уголовно-процессуальном кодексе УССР, которым руководствовалась милиция при осуществлении своей правоохранительной функции. Отмечено, что структура местных органов милиции по областям Украины в послевоенный период была однотипной, но могла отличаться (в зависимости от оперативных условий) количеством штатных единиц. Проанализированы причины преступности в указанный период. Значительное внимание уделено работе милиции по противодействию преступности, которая осуществлялась по таким направлениям: 1) предупреждение и раскрытие преступлений структурными подразделениями милиции (уголовного розыска и борьбы с хищением социалистической собственности и спекуляцией); 2) проведение дознания и воплощение ряда следственных функций.

Ключевые слова: Украинская ССР, МВД, организация милиции, нормативно-правовая база деятельности милиции, противодействие преступности.

OKSANA VALERIIVNA BRUSAKOVA,

*Doctor of Law, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Faculty No. 6;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6522-8020>,
e-mail: advokatbrusakova@gmail.com;*

VOLODYMYR ANATOLIIOVYCH HRECHENKO,

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Honored Education Worker of Ukraine,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Social and Humanitarian Disciplines;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>,
e-mail: grechenko18@gmail.com*

LEGAL FOUNDATIONS OF THE ORGANIZATION AND ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN SSR POLICE IN 1949–1950S

The main aspects of the structure of the police in 1949–1950 and the main directions of its activity have been studied. The changes in the Criminal Procedure Code of the Ukrainian SSR guided by the police in the performance of their law enforcement functions have been highlighted. It has been noted that the structure of local police bodies in the regions of Ukraine in the post-war period was of the same type, but could differ depending on operational conditions in the number of regular units. The most important change in the structure of the Ministry of Internal Affairs during this period was the transfer of the police to the Ministry of State Security in October 1949. The activities of the police were controlled and regulated by decisions and resolutions of the Communist Party of Ukraine. First of all, it concerned the selection of personnel and education of police personnel. The central governing body of the police was the Main Directorate of the Police. The police departments of the Union republics, regions, large cities, district departments and branches, military units of the police were subordinate to it. At the same time, the heads of these police bodies held the positions of deputy people's commissars of internal affairs of the republics, heads of regional NKVD (People's Commissary of Internal Affairs) departments, heads of departments and NKVD departments of cities and districts. The causes of crime in the specified period have been analyzed. Considerable attention has been paid to the work of the police in combating crime, which was carried out in the following areas: 1) prevention and detection of crimes by structural units of the police (criminal investigation and fight against theft of socialist property and speculation); 2) conducting inquiries and performing a number of investigative functions. Factors that did not allow the police to fully perform their functions in the fight against crime were: 1) insufficient use of scientific and technical means; 2) lack of an extensive agent-informant network; 3) lack of professional personnel; 4) violation of "socialist legality" during inquiry and investigation; 5) involvement of operatives of criminal investigation and employees of anti-theft of socialist property and speculation of the BRSVS (the department for combating embezzlement of socialist property and speculation) to perform functions that are not specific to them. The practical activity of police bodies for the protection of public order was determined by the following directions: 1) administrative activity (patrol in populated areas, compliance with the rules of the passport and permit system, regulation of street traffic); 2) involvement of state institutions, public organizations and citizens in cooperation; 3) creation of voluntary formations - police assistance brigades and public order protection groups.

Keywords: *Ukrainian SSR, Ministry of Internal Affairs, police organization, regulatory and legal basis of police activity, combating crime.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Брусакова О. В., Греченко В. А. Правові засади організації та діяльності міліції УРСР у 1949–1950-х рр. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 121–130. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.11>.

Citation (APA): Brusakova, O. V., & Hrechenko, V. A. (2022). Legal foundations of the organization and activities of the Ukrainian SSR police in 1949–1950s. *Law and Safety*, 2(85), 121–130. <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.11>.